

INTERVIJA: BIRUTA JAUTĀ, ROLFS ATBILD.

B: Rolf, Tu ģimnaziju beidzi Augsburgā 1949. gadā. Biji viens no septiņpadsmit tā gada pilnā laika skolniekiem un abiturientiem. Un tagad Tevi pazīst trimdā, Latvijā un vēl vairāk. Pastāsti, lūdzu, pāris vārdiņus par savu bērnību un agro jaunību, par pirmajām skolas gaitām. No kuņas puses Latvijā ir Tava ģimene?

R: Esmu rīdzinieks. Mani senči pa tēva līniju bija meldeři - Leišmalē, Vilces pagastā no barona iepirka Vilces dzirnavas. Vectēvus nekad neesmu redzējis - vienu pilsoņkaŗa laikā Jelgavas cietumā noŗāva sarkanie, otrs mira, pirms piedzimu. Pagājuŗā gadsimta 20. gadu otrā pusē tēvs un māte - lietuviete no Kauņas, tolaik atbraukusi uz Rĩgu lĩdzi savam brālim, kuŗŗ strādāja Lietuvas vēstniecībā - ieskatĩjās viens otrā. Pārdaugavā apmeklĩju pirmskolu un 4. pamatskolu (Lavĩzes ielā 2a), ko ar stingru roku vadĩja Pēteris Breikŗŗ, Latvijas Brĩvĩbas cĩņu virsnieks un vairāku grāmatu autors. Āgenskalna Latvieŗu biedrĩbas skolai dāvinātajā (1939) karogā bija likti dzejnieka un arī Brĩvĩbas cĩņu dalĩbnieka, vairāku dzejoļu krājumu autora, pulkveŗa un valsts prezidenta pĩls komandanta Raimonda Bebra vārdi: Slēgsim sirdis saules lokā/ Lieli augsim Latvijai. Őo mudi, liekas, esmu ņēmis vērā zemapziņā. No izlaiduma svinĩgā akta (1943) uzglabāĩjies foto uzņēmums: meitenes tautas tērpos, zēni melnos formas tērpos, fonā pie sienas trĩs portreti: liels Ādolfs Hitlers, ko katrā pusē "apsargā" divi mūsu diŗgari - Kriŗjānis Barons un Kārlis Skalbe. Pirms sākām bradāt trimdas ceļus, paspēju vēl pabeigt vidusskolas pirmo klasi Rĩgas 2. Valsts ģimnazijā. Sakarā ar to, ka tās ēku bija rekvizējis vācu karaspēks, vajadzēja braukt ar tramvaju uz kaut kādām pagaidu telpām, par ko nebiju nemaz dusmĩgs - radās iespēja lēkt iekŗā un ārā no ejoŗa tramvaja, arī "braukt par zaķi". Kā jau mums visiem, tāda ĩsta ar kliŗejisko gaismu un sauli apspĩdēta bērnĩba nebija ilglaiŗĩga.

B: Kādas bija Tavas intereses bērnĩbā? Vai iemācĩjĩes lasĩt agri un vai lasĩji daudz? Vai bija kādi specialĩ dĩgļi Tavām tālākajām interesēm?

R: Māte, kuŗa apbrĩnojami ilgi un daiļi spēja no atmiņas skaitĩt gan lietuvieŗu un latvieŗu dzejdaŗus, arī Puŗkinu un ŀermontovu, iemācĩja lasĩt jau pirms skolas gaitu uzsākŗanas. Sāku pats pamazām burtot arī Jaunākās Ziņas un griezu laukā bildes, ĩpaŗi tās, kuŗās bija atainoti pasaules notikumi, piemēram, pilsoņu kaŗŗ Spānijā. Tas arī bija laiks, kad daŗŗ labs skolmeistars un laipnas "tantiņas" netālajā bibliotekā padziļĩnāja mĩlestĩbu pret drukāto vārdu. Őajā sakarĩbā jāmin arī mātes jaunākais brālis, Dr. iur. Albertas Gerutis, pazĩstams lietuvieŗu diplomāts, vairāku grāmatu un daudzu rakstu autors, gandrĩz vai patoloģisks grāmatnieks. Ar lielu nepacietĩbu gaidĩju pastnieku ar Jauno Cĩrulĩti. Pirmās no man dāvinātajām "ĩstām" grāmatām bija Lercha-Puŗkaiŗa tautas pasaku sējums un, ja pareizi atceros nosaukumu, Bagdades zaglis -laikam kāda daļa no Tũkstots un vienas nakts, kur pēŗ nedaudziem gadiem necenzētajā izdevuma atradu arī citādā ziņā tĩri saistoŗas epizodes. Kaut arī, kā zinātnieki un pētnieki vēsta, apmets aizgũts no persieŗiem, pamatsaturs no indieŗiem, pa daļai arī no ebrejiem, vēl Őodien mani saista arabu ĩpatnĩbas un islamiskā nokrāsa. Grāmatu lasĩšana katrā ziņā bija krietni patĩkamāka nekā piespĩdu skolas darbi. Ceru, ka pēŗ izbēgŗanas no Rĩgas 1944. gada vasaras paŗŗas beigās, labās rokās nokļuva mans paprāvais grāmatu plaukts ar Robinsonu Kruso, Main-Ridu, Dŗeku Londonu, Stĩvensonu, ŀilu Vernu, Henriku Senkeviŗu, Kupera indiāņu romāniem, Zeltu Lagerlefu, Viktoru Igo. Un, protams, mūsu paŗŗ Brigaderi, Jaunsudrabiņu, Valdi, Birznieku-Upĩti, Pumpuru un vēl citiem autoriem un darbiem, kas no atmiņas pagaisuŗi.

Tam visam pievienojās ne viens vien briesmu romāns, krimiķis un vēl šādi tādi izdevumi, kas nebija gluži pa prātam vecākiem, tā teikt, "zem deķa" lasāmi darbi. Patika šķirstīt vācu okupācijas laikā vecāku pirktu Latvju Mēnešrakstu. Pirmajā krievu gadā kā varen lustīga padarīšana mums izlikās klasē stāstītais vai arī priekšā lasītais par Vasiliju Čapajevu, kuŗš pilsoņu kara laikā kā rotaļādamies apšauj vai ar zobenu sakapā teju pusi balto kaŗaspēka - kazakus un čekus, bet pats kā nekrīt tā nekrīt, un arī par padomju laikā cildināto drošminieku, brašo pionieri, krietno Pavļiku Morozovu, kuŗš varas iestādem nodevis bezmērīgi ļaunus kulakus, to vidū savus vecākus.

B: Kā un kad nonāci Augsburgā, Hochfeldas baltiešu bēgļu nometnē?

R: Pašā trimdas Odisejas sākumā 1944. gada otrā pusē mūsu no četriem cilvēkiem sastāvošā ģimene - sakarā ar padomju kaŗaspēka iedzīto ķīli līdz pat Tukumam - tika sadalīta trīs daļās, kas kādu laiku atradās neziņā viena par otru. Tēvu vācieši nelaida laukā no Rīgas, māte bija iekļuvusi kaut kādā bēgļu transportā un mēs ar divus gadus jaunāko māsu no Vilces vairāku vezumu konvojā devāmies Liepājas virzienā. Dancigā (tagad Gdansk) mani, piecpadsmi gadu vecu puiku, gandrīz vai ar varu gribēja ietērt vācu zaldāta formas tērpā. Visai sarežģītā veidā sazinājāmies viens ar otru. Pa dažādiem ceļiem izdevās nonākt pie mātes, kas bija aizvesta uz Tīringenu (Thüringen), un pēc laika saņemt vēsti no tēva, lai mēģinot tikt uz Drēzdeni, kur 1945. gada 13. februārī laimējās pārdzīvot angļu un amerikāņu gaisa terora uzbrukumu. Ar apsvilušām drēbēm un mammu pie rokas - viņa uz laiku no dūmiem bija zaudējusi redzi, kāpdami pāri līķiem, kas oda pēc ceptas cūkas gaļas, vilkāmies kopā ar citiem dzīvi palikušajiem gar dzelzceļa sliedēm rietumu virzienā, līdz iespiedāmies kādā vilcienā, kuŗš mūs aizveda līdz pat Alpu piekājei. Tā kā sabiedroto lidotājiem patika apšaudīt vai apbumbot vilciena sastāvu, vairākas reizes bija jālec laukā no vagoniem un jāglābjas kā nu māc. Trešā reicha kapitulāciju sagaidījām nelielā Bavārijas sādžā (Buchloe), ko amerikāņi ieņēma pēc pamatīgas apšaudīšanas, kas vilkās turpat diennakti, kaut arī visur bija izkārtas baltas lupatas un netika manīts neviens vācu zaldātnis vai folkšturmietis (Volksturm), kam prātā būtu bijis spēkoties ar Šermana tankiem. Drīz vien atstājām vācu "baueru", pie kuŗa bijām nometināti, un nonācām pirmajā bēgļu novietnē - pavisam glaunos atpūtas namos kūrorta pilsētiņā Badversihofenā (Bad Wörishofen). Tā kā šajā miestā mana vecuma bēgļu bērniem skološanos nebija iespējams turpināt, iznāca atstāt vecākus un pārvietoties turpat Bavārijā uz vienu no lielajām bēgļu nometnēm (pavisam angļu, franču un amerikāņu okupācijas zonas tādas, ieskaitot arī mazas, esot bijušas veselas 294) gaisa uzbrukumos stipri cietušaja viduslaiku pilsētā Augsburgā - DP Camp Hochfeld, kas skaitījās eksklūzīvi baltiešu nometne, kaut arī tur bija ieplūdis neliels skaits austrumukraiņu un krievu (arī dažs labs vlasovietis), kas bija uzdevušies par Baltijas valstu pilsoņiem, lai izvairītos no amerikāņu piespiedu deportēšanas atpakaļ uz PSRS. Nometņu laiki (1945-1950), šaubu nav, ieies mūsu tautas vēsturē kā laiks, kuŗā nekad tik daudz letiņiem nav piederējis tik maz; laiks, kad "baraka pils bij un bikses tik vienas". Hochfeldas nometne faktiski sastāvēja no nesagrautām un pussagrautām 30. gadu vidū vācu gaisa flotes personālam celtām blokmājām, kuŗās tika sabāzti vairāki tūkstoši bēgļu. Neraugoties uz saspiesību, uz segām, kas istabas sadalīja mazākos buduāros, uz divstāvu gultiņām, uz parasti izsalkumā kurkstošo vēderu - nekad nevarēja tā īsti "piesist bunkuru" (un ja varēja, tad ar vēmienu izraisītāju pūdeŗpienu, pūdeŗolām, nostāvējušos amīšu zemesriekstu sviestu), pēc daudzu mēnešu bēguļošanas no vienas vietas uz otru, kad vienam dzīvību apdraudētājam pārdzīvojumam uz pēdām sekoja nākošais, padsmiņieka vecuma nometņu laiks nebūt nelikās kā "sāpju ceļa" turpinājums, kā nereti aprakstītas "mūža melnākās stundas" vai vismaz kā "drūmie, pelēkie, bezcerīgie

DP nometņu laiki". Tas bija drīzāk nebēdības un prieka laiks, dažādiem iespaidiem bezgala bagāts laiks. Tā bija Mazā Latvija, turklāt, gan lielie, gan mazie un vidējie naīvi ticējām, ka atgriešanās būs samērā drīza. Dzīve sīta augstu vilni. Dažādu mūzu pielūdzēju skaits bija pasakains. Skaldi, bardi, trubadūri, prozaiķi, liriķi un beletristi! Teātri, sīgu ansambļi, koņi un dubultkvarteti! Griežies kur gribi, vienmēr iznāca saskrieties ar kādu rakstnieku, dzejnieku, solo dziedoni, instrumentālistu, baletdejojāju, aktieri, tēlnieku, bilžu pērvētāju, slavenu sportistu vai leģiona virsnieku. Hochfeldā trieciēna tempā uzradās latviešu nedēļas laikraksts kultūrai un izglītībai Latvju Domas (kas vēlāk pārtapa par visai iespaidīgu mēnešrakstu), šādi tādi biļeteni - Augsburgas latviešu informācijas izdevumi Nākotnei un Ziņotājs, laikraksts reliģiskai un etiskai dzīvei Pie Svētavota un, protams, Artura Baumaņa rediģētais Latviešu kalendārs. 1946. gada Ausekļa gimnazijas pašdarbības kopa sāka izdot Asnus, kas piedzīvoja vienpadsmit numurus. Un kur tad vēl mazās grāmatīņas mīkstos vākos, kuņas aši vien sāka izdot visās trīs rietumu okupācijas zonās un kuņas daudzi gaidīja ar alkstošām sirdīm - no Kārļa Ābeles Vēlā viesā, Erika Ādamsona Novelēm, Pēterā Aigara Dienišķās maizes un Labā maluma, Jāņa Akuratera Kalpa zēna vasaras, Aspazijas Ilgu zemes līdz Jāņa Veseļa Latvju teiksmam un Tīrumu ļaudīm, Edvarta Virzas Dieviem un zemniekiem un Straumēniem, Elīnas Zālītes Sila ziediem, Mārtiņa Zīverta Karātavu komēdijai, Ķīnas vāzei un Tīrelpurvam. Pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gada rudenī vairākus tūkstošus no trimdā izdotajām grāmatām nosūtīju uz Latvijas Nacionālo bibliotēku. Jāsaka, ka Hochfeldā turējāmieš uz līmeņa, ne tā kā dažā labā citā nometnē, kur laiku pa laikam kā Nacionālās operas solisti mēģināja uzstāties ne vien koristi, bet pat cilvēki, kas operai bija gājuši tikai gažām. Uz zoba vilkām "virčburģiešus" - tur ar koncertu uzstājies kāds vīrs, kas Rīgā operniekiem uz večeņrikiem no Bekona Eksporta pievedis desas. Gandrīz momentā radās arī bērnu dārzi, skolas un draudzes. Organizējās korporācijas un dažādi citi grupējumi. Padsmitniekiem bija jāapmierinās ar skautiem un gaidām, arī nīkuļojošo "imku" (YMCA), ko Hochfeldā laimīgā kārtā vadīja mans radnieks, no kuņa bez grūtībām jebkuņā laikā varēju izlūgties "imkas" telpu atslēgu, kur atradās krietns ping pong galds, pie kā tika pavadīts vai cik sviedrainu stundu. Šad tad nedēļas nogalēs tur slepus ielavījāmieš un rīkojām paši savas ģimnazistu ballītes sveču gaismā. Tātad netrūka arī sava bohēma, cik nu liela tā varēja būt bēglu nometnes nabadzībā. Laukumā starp blokmājām tukšās bumbas sviedoņiem bija ierīkoti volejbola un basketbola laukumi, bet vienā nometnes malā, "pļaviņā" netālu no jezuīta Kanizija (Petrus Canisius) vārdā nosauktās baznīcas varēja nodoties vieglatletikai. Jautrību bieži vien sagādāja dažādu tautas pārstāvju, priekšsēžu amata tīkotāju, trimdas vadlīņu spraudēju, diletantu, plaģiatoru, ar amīšiem "salaidēju" draiskuļu, autoritarisma slavinātāju, arī amerikāņu militaras parvaldes "skrīnētāju" rosmes un izpausmes. Nometnes dzīvē ļoti svarīgu vietu ieņēma baltiešu tirgoņu šķira - spekulanti, kas piegādāja saviem likteņa brāļiem un māsām dažādas preces, vienlaikus pildīdami paši savas kabatas. Tirdzniecības garu centās apslāpēt gan "amīšu empīši" (MP=Military Police), gan vācu policisti, bet "čokā" iebāzto vietā pastāvīgi uzradās jauni tirgoņi. Līdz tā dēvētajam vērungam 40. gadu pašās beigās, kad Vācija tika mainīta valuta, ļoti cieši tirdznieciskie sakari pastāvēja ar uz cigaretem ļoti kārajiem bavāriešiem. Viena cigarete maksāja 200 marku, dienas uzturs bija apmēram divu cigarešu vērts. Komercedarījumos vācu gramatikai tika pievērsta minimāla vērtība. Pietika ar: "Ich Zigaretten - du Schwein?". Kamēr "septnieki" rūpējās par dīpīšu miesu, viņiem spēku un laimi centās sagādāt raudzētāju un tecinātāju cunftei piederošie, kas dzina, filtrēja un pudeļoja ļergu, sauktu arī mazliet smalkāk un romantiskāk par Lergo, par Dzimtenīti, Kluso nopūtu, Zārka naglu, Grāvja asarām vai arī Grāvja vaimanām. Diezgan plašu aprindu uztverē šis grādīgais padzēriens kļuva par kaut ko līdzīgu nometnes nacionālajam produktam, ko dažkārt neesot smādējuši pat tādi augsti vīri ka UNRRAs (vēlāk IRO) virsnieki un pat direktori. Šiem laikiem, kad vairākums manu vienaudžu par

rītdienu daudz neko nebēdāja, svītru pārvilka Lielā izklišana - pirmais vilnis vieniniekiem uz Anglijas ogļu raktuvēm un Austrāliju. Drīz visiem pārējiem (ja nebija plaušās plankumu) pavērās durvis uz Kanadu, Austrāliju, Jaunzēlandi, ASV un Dienvidameriku. Dīpīšu laiks Vācijā bija beidzies. Man personīgi Amerikas provinciālisms jau no pirmajām dienām daudzējādi atgādināja zooloģisko dārzu, kur par uzraugiem ieceltas hiēnas, sākās intensīvi darba gadi, nemitīga skriešana, vietējo mēlē rat race, nepārtraukts darbs, kas nav vēl beidzies šodien. Kad ar amerikāņu armijas transporta kuģi iebraucu Ņūorleānā (New Orleans), pretīga netīrība, nabadzība, draņķi un dražas, neglītums un pelēkums - ne tikai ostas rajonā, bet arī gandrīz 800 jūdžu (t.i., apmēram, 1 300 km) gaŗajā braucienā ar autobusu līdz Misuri (Missouri) štata vidienei, un amerikāņu imigrācijas ierēdņu skarbums radīja tādu skumjumu un grūtsirdību, ka tūdaļ būtu bijis ar mieru braukt atpakaļ uz Brēmerhafeni - ostu, no kuŗas izbraucām, atpakaļ uz vēl neatjaunoto Vāciju. Nepieciešamo galvojumu man bija parakstījis tēva brālēns, ķīmijas doktors Mārtiņš Straumanis, kuŗu, kā pazīstamu zinātnieku, specialistu metālu korozijā, struktūrā un kristālu augšanā, jau agrāk, tā teikt, ārpus kartas, bija pieņēmis darbā Misuri Universitātes Kalnrūpniecības un metālu pētīšanas institūts Rollas pilsētīnā. Mans izklīdētības periods sākās ar darbu kokzāģētavā, kur pirmais pienākums katru rītu bija iztīrīt un spodrināt iepriekšējā dienā piespļautos spļaujamtraukus, kuŗus ar lielu virtuozitāti lietoja tā dēvētās ASV Bībeles joslas sarkankaklainie tabakas koŗļātāji. Tīrīdams to saturu, pāris reizes pašam palika slikti ap dūšu - bija jālaiŗ pāŗ mēli turpat spļaujamtraukā. Atmiņā palikusi kāda vienmēr patriotiskas un evaņģeliskas jūsmības piesātināta mazpilsētas patriciete, vecu gludekļu kolekcionare, kuŗa izbrīna pilna uzlielīja manas galda manieres -mākot tik labi ēst ar dakšiņu un nazi (you eat so nicely with a knife and a fork.). Pēc vairāku mēneŗu mocībām devos uz Viskonsinas pavalsti, kur starplaikā bija ieraduŗies vecāki un māsa. Kāds pārticis, pilnmiesīgs fermeris, cerēdams iegūt baltos vergus, bija viņiem parakstījis galvojumu jeb "afidevitu". Viņa dzīves filozofija: Ja cūkas grib ēst, tām jāŗakņājas mēslas. "Veclatvieŗu", konkrēti, Dr.med. Kazaka (Michael Kasak) un viņa sievas Laumas brīdināti, vecāki palika Milvoku (Milwaukee) pilsētā, kur paŗi sameklēja fizisku darbu un plēsās melnās miesās.

B: Pastāsti par pirmajiem iespaidiem, par apstākļiem, skolotājiem, skolas biedriem latvieŗu ģimnazijā Hochfeldas nometnē?

R: Laika plūdumā atmiņas par aizritējuŗiem vidusskolas gadiem ir izbalējuŗas, priekŗstati, lietas, notikumi, daudzu cilvķeku sejas zaudējuŗas konturas, kļuvuŗas neskaidras. Galvenais, ka nometņu gadi skolas vecuma bērniem un jaunieŗiem tika izmantoti lietderīgi. Ģimnazija palikusi atmiņā ka savdabīga Gaismas pils - par spīti visai primitīvajiem apstākļiem, ne pāŗāk pievilcīgajām skolai ierādītajām telpām aviobumbu ŗrapneļu bojātas blokmājas stūri, mācību grāmatu un citu mācību līdzekļu trūkumam daudzos priekŗmetos - vismaz sākumā. Nevaru arī atcerēties, ka būtu bijusi kaut neliela skolas biblioteka. Skolotāju teiktāis bija rūpīgi jāpieraksta ar roku, ko pēc tam pāŗrakstīju salasāmāk piezīmju burtnīcās, kuŗas bija zelta vērtas, kad, attiecīgo kursu nobeidzot, bija jāliek gala eksameni ar biŗeŗu vilkŗanu. Tā kā no Minchenes, kur strādāju 80. gadu otrā un 90. gadu pirmajā pusē, ar autiņu braucot Augsburga ir tikai, tā teikt, viena kuiŗa rūciens attālumā (60 km), aizbraucu uz turieni vai katru gadu un, protams, laiku pa laikam izstaigāju Hochfeldu, kas tagad ir vāciski tīra un sakārtota. Kādreizējā ģimnazijas zāle, kur tagad iekārtots omulīgs restorāniņŗ jeb Gasthaus, pāris reizes ar nesen aizsaulē aizģājuŗo auseklieti, manu studiju biedru un labu draugu, jurisprudences doktoru un profesoru Zigurdu Zīli, iztukŗojām pa alus kausam, kavēdamies nometņu laika atmiņās. Savstarpējās attiecības ar klases biedriem

un biedrenēm bija sirsnīgas un draudzīgas. Joki un asprātības sprēgat sprēgāja jau no pirmajām dienām. Protams, to pulciņš, ar kuriem kopā klasē rīvēju solus un deldēju bikšu dibenus, nebija liels - kā liecina paglabājies foto uzņēmums, sākumā divdesmit viens - septiņi zēni un tieši divreiz vairāk meiteņu, no kuriem dažāda laba atmiņa gan pagaisusi. Ģimnaziju beidzot, mūsu klasē bija palicis septiņpadsmit dvēseļu. Diemžēl, pēc Lielās izklīšanas likteņa vēji mūs izmētāja kur nu kuņģi un, ar nedaudziem izņēmumiem, veicināja draudzības saišu sairšanu. Neatceros nekādu īpašu brāļošanu starp skolotājiem un skolniekiem. Nostāju viņu starpā vienam pret otru kopumā varētu raksturot kā šķirisku. Savu personisko pasaules izjūtu, savu dvēselisko es skolotāji parasti neatklāja un tikai nedaudzi izcēlās ar siltu sirsnību. Klases noritēja ļoti formāli. Vismaz virspusīgi skolotāji modināja cienību un skolēni pret viņiem gan skolā, gan arī ārpus tās izturējās ļoti pieklājīgi.

B: Un vai bija kādi speciali draugi, domubiedri?

R: Visvairāk čupojos ar tiem, ar kuriem bija kopīgas intereses sportošanā, ieskaitot pārgājienus Alpos un to piekājēs ar un bez slēpēm - ar Zigi Mednieku, viņa māsu Mirdziņu, Jānīti Indānu, Vitautu Sīmani, kam sirdslieta gan bija un joprojām ir mālēšana, t.i., gleznošana. Bija laiks, kad Anšlava Eglīša 1943. gadā publicētā romāna Homo novus Grāmatu Drauga pārpublicējums (Eslingenā, 1946. gadā), Veronikas Janelsiņas ilustrēts, bija kļuvis par mūsu "bībeli", uz ko draugu pulkā bieži vien atsaucāmies, pārrunājām, citējām. Tāpat ka Hakelberijam Finam, prieku darīja nostāties aiz koka vai mājas stūra un mest zirņus uz gaŗāmejošajiem smalkajiem kungiem un dāmām, protams, ne jau burtiski. Nebija iespējams nepasmīnēt, labsirdīgi nepavilkt uz zoba šādas tādas nometņu laika dīvainības, institūcijas, atsevišķus runas vīrus un viņu izdarības.

B: Ko darīji vislabprātāk, kas visvairāk interesēja? Ha, ha!

R: Kaut arī ar nekādiem lieliem panākumiem mācībās neizcēlos - Tu, Birutiņ, kopā ar Brigitu Matisoni un Dagmāru Klēnerti bijāt pašas galvenās izcilnieces, - kaut arī nebiju viens no tiem, kam skolas ballē atļāva polonezi apgriezt pirmajā pāri, atmiņas visnotaļ ir palikušas gaišas. Sarkanbaltsarkano karogu gājiena priekšgalā valsts svētkos gan esmu nesis, par ko liecina uzglabājies foto uzņēmums, ko ņēmis nometnes "oficiālais" fotogrāfs un vēlāk pazīstams filmu operators Eduards Kraucs - viņa filmu un fotogrāfiju arhīva lielākā daļa atrodama Hūvera (Hoover) Institutā Kalifornijā. Skolotāji - ar dažiem izņēmumiem - bija prasīgi un stingri. Jāmācās bija daudz un intensīvi, un apgūtā viela parasti tika atprasīta klases priekšā pie tāfeles vai arī klases darbos, kas, toreiz šķita, nāca virsū kā melna debess. Likās, ka skolotāju ieskatā ģimnazistu galvām bija pastāvīgi jākūp un viss pārējais pasaulē jāaizmirst - prasība, kas vismaz man pārāk bieži likās nereāla un neizpildāma. Bieži pagādījās citas krietni patīkamākas un svarīgākas nodarbības. Daudz nocīnījās ar sportu - no galda tenisa līdz volejbolam, basketbolam un vieglatletikai. Vēl tagad grāmatu plauktā stāv Aleksandra Grīna Dvēseļu putenis ar ierakstu: Augsburgas Ausekļa ģimnazijas 3. sporta svētku vispusīgākajam sportistam 5. klases audzēknim Rolfam Ekmanim par gūtajiem panākumiem. To 1948. gada 2.septembrī parakstījis ģimnazijas direktors Ernests Aistars, skolotāja, laikam toreiz klases audzinātāja, Zelma Lapiņa, un ģimnazijas sporta sekcijas vadītāja, jaukā meitene ar gaŗām bizēm ap galvu, Valda Bračiņa. Tavu ha, ha jautājuma beigās, Birutiņ, iztulkoju kā mājienu, ka būtu jāatklāj arī blēņu darbi, kādu, protams, netrūka. Skolas disciplina mums zēniem, kā jau tas

mēdz būt, ne vienmēr bija pa prātam - dažbrīd tīši, gan arī bieži pavisam negribot, iznāca pārbaudīt tās stingrumu un robežas. Savā ziņā par sportu kļuva paslepūs uzpīpēšana starpbrīžos kaut kur skolas pagrabā, blokmājas blakus ejā vai aiz ēkas stūķa. Tas bija uz stingrāko noliegts. Reiz mums trim zēniem, laižot apkārt amerikāņu zaldāta nomestu izsmēķi jeb, mūsu valodā, končiku, virsū uzskrēja Aistars. Cenšanās visādi noliegt savu vainu nelīdzēja. Direktors izrīkojās, tā teikt, operatīvi, pieprasīdams pūst viņam virsū dvašu. Kamēr pārējie divi kaut kā izmanījās, laikam vilkdami elpu uz iekšu, es sveikā cauri netiku - izspēra no skolas kā korķi, kaut arī tikai uz dažām dienām, bet krustmātei bija jādodas pie direktora pestīt laukā nerātnieku. Līdzīgā ķezā vairāki no mums, zēniem, iekļuva, kad pa logu "aizlaidāmieš" jeb "paņēmām vagu" no stundām, lai apmeklētu kaut kādas baltiešu sporta spēles. "Velna dzišanu", kas dažbrīd bija tīri zinātniski ievirzīta, reizumis vērsām pret dažu labu ne visai labi ieredzētu skolmeistaru. Piemēram, zinādami, ka elektrību labi vada sālsūdens, no ar roku griežamās dinamo mašīnas (elektriskās strāvas ģeneratora) pievienojām vadu skolotāju "mazās mājiņas" klozetpodam. Tiklīdz mūsu izraudzītais upuris, latīņu valodas skolotājs Pēteris Lubkāns, iegāja tur sevis labad, sākam mašīnīti griezt. Diemžēl, rezultāts mums palika nezināms, katrā ziņā cerēto iebļāvienu nedzirdējām. Galvenais meistars šajā pasākumā bija tagad jau mirušais Zigurds Bērups, kuŗš Šveicē kļuva par ārstu anesteziologu un aktīvu sabiedrisku darbinieku trimdas mediķu aprindās. Bija arī lērums citu nebēdnību, kuŗas nav tik labi iesēdušās atmiņā. Sava veida goda lieta bija skolotājus piešmāukt ar "špikeņiem", kam bija arī sava pozitīva puse - tos gatavojot ar labi noasinātu cietu zīmuli, rakstītājs parasti iemācījās ar lielu rūpību iezīmēto informāciju. Man pašam vēl uzglabājušies trīs špikeņi ar formulām un attiecīgās biļetes numuru, liekas, no ķīmijas gala eksamēna. Protams, atsevišķus skolmeistaros apveltījām ar ne visai glaimojošām iesaukām un pantiņiem, kas, diemžēl, pagaisuši.

B: Kuri skolotāji Tev šķita visinteresantākie, viszinīgākie, vislabākie? Un kuri vissliktākie, visneinteresantākie? Vai daudz iemācījies un vai bija tādi skolotāji, kas Tevī radīja vēlēšanos pāinteresēties par kaut ko tālāk?

R: Tā gluži es nesadalītu Ausekļa ģimnazijas skolotājus. Neraugoties uz šādām tādām ķibelītēm, kopumā viņus atceros ar lepnumu un pateicību. Viņi visi centās ieinteresēt skolniekus, katrs pa savai modei, daži visai spēcīgi, citi ne tik dzīvi. Ne jau skolmeistari vainojami par to, ka dažubrīd stundās neklausījāmieš kā sastinguši. Neapstrīdami viņu lielam lielais vairums bija izcili kvalificēti, daļa varbūt pat pārlietu labi. Tāpat kā ministriem bēgļu gaitās trūka ministriju, pulkvežiem - kaŗapulku, daudzi profesori bija palikuši bez universitātēm un studentiem. Ausekļa ģimnazija no tā tikai ieguva, proti, skolotāju vidū bija vesela rinda Latvijas augstāko mācību iestāžu spēku, kas gan nenozīmē, ka viņi vienmēr bija arī spožākie pedagogi - dažā labā mācīšanas metode droši vien bija vairāk piemērota universitāšu studentiem. Ja gribi, varu īsi pakavēties pie dažiem atmiņā labāk palikušiem ausekļiešu skolotājiem. Pirmām kārtām jāmin Jānis Stengrevics, bez kuŗa vienreizīgajiem vaibstiem un izdarībām ģimnāzijas dzīvi grūti iedomāties. Pamatīgs ģimnazistu dīdītājs un dresētājs, morales lasītājs, neskopojās ar divniekiem, bet lāga vīrs. Daudzkārt, sniegdams atpakaļ klases darbu, viņam nācās mani pelnīti apveltīt ar epitetu Nemācās! vai arī - Negrib mācīties! Dažreiz arī brīdinājums - no jums dzīvē gan nekas neiznāks. Kaut arī no "Steņķa" čaļi nāca kā no pilnības raga, liekas, ne no viena neiemācījos tik daudz kā tieši no viņa - latviešu gramatiku, stilistiku, literātūru. Staltais, ar apgārotu seju un sirmiemi matiem apveltītais baltu filologs Ernests Aistars (Anševics), mūsu ģimnazijas direktors, kuŗš pirms Latvijas atstāšanas bija strādājis skolotāju institūtā Rīgā, arī Cēsīs un Jelgavā, vislabāk atmiņā iesēdies kā stingras disciplīnas ieturētājs,

pārkāpumu ass nosodītājs. Sirsnība, jūtīgums un tolerance pret skolniekiem, šķiet, nebija viena no viņa raksturīgākajām īpašībām. Atceros kādu ģimnazistu saviesīgu vakaru, kur pēdējās klases skolnieks, ja nemaldos, uzvārdā Vītols, kanaks (t.i., leģionars), kuŗš nesen bija atlaists no gūstekņu nometnes, valšu un rotaļu vietā sāka spēlēt bez notīm kādu šlāgeri. Par šādu grēkā krišanu Aistars pieskrēja klavierēm un bez vārda teikšanas aizsita vāku patiešām talantīgajam, mūsu visu apbrīnotajam spēlētājam tieši uz pirkstiem. "Netikla šīberēšana" skaitījas nopietns pārkāpums, kaut arī nekādos ekstatiskos dančos nekratījāmies. Bet direktors bija arī ļoti erudīts latviešu un pasaules literatūras pārzinātājs - klasē pat vienaldzīgie ar uzmanību sekoja viņa iejūtīgajiem stāstījumiem par Gēti, Šilleru, Ibsenu, Igo, Danti, Šekspīru un vēl citiem pasaules literatūras milžiem un viņu darbiem. Vienmēr lādzīgs un smaidīgs bija ķīmijas doktors un Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas profesors un ķīmijas katedras vadītājs Alfreds Tauriņš - mūsu ķīmijas skolotājs, kuŗš vienlaikus UNRRAs universitātē Mīnchenē lasīja ķīmiju augstākā kursa studentiem. Kā visumā sausus un stingrus atceros fizikas skolotāju, biomechanikas specialīstu Rudolfu Drilli, mācības spēku Latvijas Universitātē un vairāku grāmatu autoru, un viņa sievu Elzu, Latvijā Dabas mūzeja vadītāju, arī vairāku grāmatu autori, kas ģimnazistiem skaidroja dabas zinības. Labs runātājs un veikls pātarotājs bija ticības mācības skolotājs, prāvests Jēkabs Kullītis, Latvijā klases audzinātājs Hercoga Pēterļa ģimnazijā Jelgavā, arī Saeimas deputats. Viņa teiktajos bībelstāstos, pastāvīgajos brīdinājumos pret laicīgu kārtību pestējiem un draudēšanu ar karstām elles ugunīm un mūžīgām mokām mūžīgās svētlaimes vietā gan klausījos ar lielu skepsi. Kullīša dzīvesbiedre un viņa kādreizējā skolniece Leontīne, Latvijas Universitātes vēstures maģistre, Jelgavas aizsardžu priekšniece, ausekļiešu vēstures skolotāja iespiedusies atmiņā kā izskatīga dāma ar aristokrātiskam manierēm, vienmēr glīti sakopusies un apģērbusies par spīti bēgļu trūcībai. Matematiķis, staltais Zarevics nemaz nelikās bargs un nešpetns, kaut arī viņa skolas inspektora amatam tas piederētos. Savdabīgais latiņu gramatikas kalējs Pēteris Lubkāns sagādāja ģimnazistiem, šķiet, visvairāk iemesla zobgalībām un smīniem, un es nebūt nebiju vienīgais, kuŗu uztverē viņš bija "furunkulis uz Ausekļa ģimnazijas miesas". Vācu valodas skolotājai Bērtulei piešķīrām mīlināmo palamu "Bērtulīte". Zīmēšanas skolotājam, gleznotājam Jānim Zuntakam, Latvijā vienam no mākslinieku biedrības "Zaļā zeme" dibinātājiem, liekas, bija visdraudzīgākās, vissirsnīgās attiecības ar saviem skolniekiem, kaut arī to pašu var teikt par Magdalēnu Rozentāli, personību, kas bija kulturalu, īpaši literāru ierosinājumu pilna. Mūsu klasē gan viņa neko nepasniedza, bet bija iemīļota kā dažādu uzvedumu un teātra entuziaste. Trimdā viņu iepazinu vēl labāk kā bibliografi, konkrēti, materiālu vācēju Dr. Benjamiņa Jēgera sastādītajai monumentalajai Latviešu trimdas izdevumu bibliografijai, arī kā Akademiskās Dzīves redaktori un aktīvistu akademiskajā organizācijā Rāmave, kuŗas biedrs biju arī es. Vēl jāmin pēdējā klases audzinātāja, lēnā, mīrdabīgā Elizabete Zandersone.

B: Vai Tu domā, ka latviešu ģimnazijai Augsburgas bēgļu nometnē bija liela nozīme Tevis veidošanā?

R: Šaubu nav! Skolmeistari un plašā mācību programma mums deva daudz vispārēju zināšanu, klišeiskas neiznīcināmas vērtības un jūtami lielāku pasaules pieredzi, attīstīja domāšanu. Saņemtā Gatavības apliecība deva tiesības iestāties jekuŗā vācu augstāko mācību iestādē. Labi atceros Bavārijas izglītības iestāžu pārstāvi, kuŗš uzmanīgi pārraudzīja gala eksamenu norisi. Tālākajā trimdā viņa parakstam lielas nozīmes gan nebija. Nedomāju, ka vidusskola jebkuŗā citā zemē ārpus Latvijas būtu mūs sagatavojusi labāk izglītības turpināšanai un tālākai dzīvei. Pats no savas turpmākās pieredzes zinu, ka

tādus priekšmetus kā ķīmiju, fiziku un matematiku apguvām universitāšu pirmo kursu līmenī, vismaz amerikāņu. Kā zini, no mūsu abiturientu klases visi pieci zēni studēja un ieguva dažnedažādus gradus un droši vien arī ļoti liels procents no divpadsmit beigušajām meitenēm. Tādi lokāli nieki - tēvu zeme, mātes valoda (aizņemoties Māra Čaklā dzejrindu) bija pašsaprotami. Kad manam labam draugam un "dvēseles brālim", pāragri mūžībā aizgājušajam Vilnim Zaļkalnam jautāju par "latvisko dzirksti" Jaunajā Gaitā publicētā intervijā, viņa atbilde bija vienkārša un precīza: latviskā dzirksts nebija sevišķi jāiededz - tā tur vienkārši visu laiku ir degusi. Tam varu pievienoties simtprocentīgi. Neatceros, ka vidusskolā kāds būtu īpaši potējis nacionālo garu, nacionālo stāju, jo tas arī nemaz nebija vajadzīgs. Tajā pat laikā man personīgi ģimnazijas gados noteikti pieauga un padziļinājās cienība pret latvisko vārdu, pret vārdu vispār, pret mūsu bagāto, bezgala daudzveidīgo valodu, pret mūsu tradīcijām, pret mūsu un vienlaikus arī pret pasaules gara vērtībām. Kaut arī Savienotajās Valstīs nodzīvots mūža garākais posms, nekad neesmu izjutis vēlēšanos būt amerikānis. Pie pirmās izdevības un daudzus gadus pirms neatkarības atjaunošanas izņēmu Latvijas tā dēvēto "Londonas pasi" no mūsu vēstniecības Lielbritānijā un uz tās pamata 1992. gada oktobrī Rīgas Latviešu biedrības namā saņēmu Latvijas "īsto" pasi. Pēc tam, kad kopā ar ausekieti Zigurdu Zīli kā Korejas kara veterāni un "aktīvi rezervisti" tiesas namā Milvokos bijām saņēmuši ASV pavalstniecību, DAR pārstāves (Daughters of the American Revolution - Amerikāņu Revolūcijas meitas) gribēja mums katram, tāpat kā visiem pārējiem, ar lielu žestu piešķirt pa zvaigžņotam karodziņam, neņēmām pretī, teikdami, ka mums jau tādi ir.

B: Vai darbojies kādās ārpuskolas nodarbībās? Atceries kādus zīmīgus sarīkojumus, cilvēkus, notikumus, skautus, gaidas? Vai biji vasaras nometnēs, dancoji, spēlēji teātri, blēņojies?

R: Par blēņošanu vidusskolā jau atbildēju. Protams, tā notika arī ārpus skolas, īpaši Grafenasauas (Grafenaschau) vasaras nometnē, kur gan pelnīju arī vācu markas, strādādams kopvirtuvē kopā ar vairākiem klases biedriem. Samērā īsu laiku biju skautos, dziedāju Veras Grāvītes vadītajā vidusskolas korī. Vairākas reizes iznāca uzstāties tautas deju grupās, arī Rudolfa Blaumaņa Brīnumzālītē.

B: Es mēģinu saklausīt, kad pamodās Tava interese par literatūru, politiku, sociāliem apstākļiem, vēsturi un citām interesēm?

R: Jau minēju, ka, līdz ar iemācīšanos lasīt, tuvs kļuva rakstūtais vārds. Vienīgā no manām Rīgas grāmatām, kas pārdzīvoja anglo-amerikāņu pret civiliedzīvotājiem vērsto teroristisko gaisa uzbrukumu Drēzdeni mazliet vairāk kā divus mēnešus pirms kara beigām, bija mēteļa kabatā ieliktie, Zelta Ābeles 1942. gadā izdotie, Oskara Noriša ilustrētie Edvarta Virzas Straumēni. Pirmajā bēgļu nometnē Badverishofenā vairākās piezīmju burtnīcās sāku ar roku rūpīgi pārrakstīt kādas bēgles no Latvijas līdzpaņemto Teodora Zeiferta Latviešu rakstniecības vēsturi. Kaut arī ar eksaktajiem priekšmetiem lielos draugos nebiju, radnieka, ķīmijas profesora Mārtiņa Straumaņa iespaidā iesāku studēt metalurģijas inženierzinātnes, kas bija kļūda. Par laimi tiku iesaukts amerikāņu armijā. Pēc sapieņu pamatreniņa mani nozīmēja militāras pretizlūkošanas (Military Intelligence) vienībā. Iznāca noņemties ar dažādām lietām, kam sakars ar PSRS kara mašīnu, ieskaitot tulkošanu no krievu valodas, ko biju diezgan labi apguvis jau Latvijā. Kādu laiku biju nozīmēts vadīt

vadu (squad leader), kur kompilējām kaut ko līdzīgu angļu-latviešu militārās terminoloģijas vārdnīcai. Kāpēc? - Tas man vēl šodien nav skaidrs. Pēc dienesta sāku tā pa īstam doties iekšā zinību džungļos. Divu Viskonsinas Universitātes (University of Wisconsin) mācību spēku - abi bēgļi no Polijas, Eiropas vecā rauga profesori, kas lieliski pārzināja ne tikai slāvu, bet arī grieķu, romiešu un Rietumeiropas literātūras, kultūras vispār - pierunāts, līdzās krievu valodai un politiskajam zinībām, sāku pievērsties literārajiem procesiem, īpaši garīgās dzīves rusifikācijai un sovjetizācijai Padomju Savienības nekrievu reģionos. Protams, vislielākā interese bija Latvijas virzienā. Sirdslieta droši vien būtu bijusi baltu filoloģija vai kas tamlīdzīgs, bet 50. gadu otrā pusē amerikāņu universitātēs tāda lieta neeksistēja. Kad profesore Gazirovska (Xenia Gasiorowska), padomju literātūras specialiste, pāris grāmatu un daudzu rakstu autore, vairāku iespējamu maģistra tezes tematu vidū mineja Latvian Soviet writer Vilis Lacis, tātad mūsu "dvēseļu inženieri" Vili Lāci, tūdaļ grābu ciet - salīdzināju viņa priekškaŗa darbus ar pārveidotajiem, ideoloģiski uzlabotajiem pēckaŗa raŗojumiem. Tas arī lielā mēŗā pamudināja mani turpmāķ iedziļināties latviešu rakstniecības norisēs kopš krievu okupācijas 1940. gada jūnijā. Politika? Kā vispār bēgļiem - mēs taŗu bijām politiskie bēgļi - var nepamosties interese par mazu un arī ne tik mazu tautu izmisuŗajiem kļiedzieniem par savas nacionālas eksistences būt vai nebūt? Un par sociālajiem apstākļiem? - Nezinu, ko Tu tieši ar to domā, bet jau izsenis, bērna gados pats uz savas ādas izjutu kā lielu netaisnību to, ka mani bagātie radnieķi, Zemgales lielsaimnieķi negribēja, lai spēlējos ar kalpu bērniem (ko tu ar tiem), kas dzīvoja "ērberģī", kur pat nebija dēļu grīdas, tikai pliks klons. Un manā turpmāķajā dzīvē? - Mums, Biruta, nav pietieķoŗi laika, nedz arī vietas drukā likŗanai, lai Tu klausītos manā stāstā par daŗznedāŗādām sociāla rakstura netaisnībām ne vienā vien līmenī.

B: Kad sāķi studēt, kādēļ? Kur un kādu izglītību ieguvi? Kur esi strādājis? Kur strādā vēl tagad?

R: Bija piedāvājumi palikt armijā, kļūt par "zaļo bereti". Gandrīz padevos vilinājumam prāta aptumšoŗanās brīdī. Tomēr, galu galā tur neķo pārāķ pievilcīgu nesaredzēju. Pirms armijas viena no manām darba vietām bija Challet on the Lake, makten glauns restorans Miķiganas ezera krastā. Tā īpaŗnieķs, vārdā Perlmans, kuŗš kā mazs zēns kopā ar vecāķiem bija ieķeļojis no Vitebskas (Baltkrievijā) un teicās esam "no Latvijas", solīja mani izskolot par kūķu cepēju ar norunu, ka jāpaliek strādāt pie viņa. Bet arī tas man nebija pa prātam, kaut arī labas kūķas neķad neesmu smādējis. Tāpat kā vairums manu draugu un pazīstamu, nolēmu savas intereses un spēķu vadīt augstāķās izglītības virzienā - par ķo jau biju nopietni domājis dienesta laikā, pabeigt "ķaut nakts vai grēķs" Viskonsinas Universitāti (University of Wisconsin) vismaz ar bakalaura gradu, ķo arī ieguķu trīs gados (1955) krievu literātūrā/valodā un politiskajās zinībās. Universitātes pilsētiņā Madisonā, kas ir arī ŗtata galvaspilsēta, neliela grupiņa latviešu studentu, iesķaitot auseķlieŗus Zigurdu Zīli (juristos) un Guntaru ŗulcu (inŗenierzinātnes), turējamies kopā - kopā mācījamies, kopā arī uzdzīvojām. Apprecējos ar vienu no latviešu studentēm, bija bērni, bet mīlestības koeficients ar laiku sāķa mazināties, līdz nonāķa pie nulles. Kaut arī krievu paruna saka, ka tāds vēl nav piedzimis, kas zinātu sievieŗu dabu, otrreizēja iestūrēŗana laulības ostā bija veķsmīgāķa. Slāvistikas katedras profesori mani pierunāja palikt aspirantūrā jeb "gradueto skolā", vienlaikus piedāvāķot asistenta-pasniedzēja (Teaching Assistant) posteni. Pēc tezes aizstāvēŗanas (par jau minēto Vili Lāķi) mazliet vairāķ nekā gadu vēlāķ pieŗķīra maģistra gradu slāvu filoloģija un Austrumeiropas zinībās. Pēc daudziem un daŗādiem daļēja laika darbiem studenta gados, visbieŗāķ restoranos, krogos

un uz būvēm, par smiekla naudu pieņēmu pirmo pastāvīgo darbu -- Jutas Valsts (Utah State) Universitātē, Pastarās dienas svēto jeb mormoņu štatā, kur sabiju divus gadus, gan pastāvīgi domādams par izglītības turpināšanu. Nolēmu pieprasīt divu gadu stipendiju Indianas Universitātē - vienā no ievērojamākajiem slāvistikas un toreiz arī sovjetoloģijas centriem ASV. Konkurence uz trīspadsmit vakancēm bija brutāla. Bija vairāk nekā 200 labi kvalificētu gribētāju. Laimējās. Nobeidzu visus nepieciešamos kursus (1963), pieņēmu darbu vispirms Dienvidfloridas Universitātē (U. of Southern Florida), no kurienes starplaikā pienākušais piedāvājums gadu vēlāk aizvilināja mani uz Arizonas Valsts universitāti (Arizona State University). Zinātņu doktora disertācijai Relation Between Soviet Russian and Soviet Latvian Literatures, 1940-1960 (Attiecības starp krievu un latviešu padomju literatūrām, 1940-1960) pieliku punktu un aizstāvēju 1966. gadā, strādādams jau pilnā sparā Arizonā, kur lasu lekcijas vēl šobaltdien, gan ar vairākiem pailgiem pārtraukumiem. Blakus tiešajam darbam ar studentiem, regulāri dažādi darbi un darbiņi universitātes administrācijā, piedalīšanās daudzās gan štata, gan ASV, gan starptautiska mēroga konferencēs, referāti ASV un ārpus tās, rakšanās pa putekļainiem arhīviem un bibliotēkām Rietumvācijā, Šveicē, Zviedrijā, visbiežāk manis iemīļotajos Helsinkos, kur kopā esmu sabijis vismaz pusotru gadu.

B: Kas Tevi pamudināja, motivēja iedziļināties latviešu literatūras, rakstniecības jautājumos Padomju Latvijā vēl "tais" laikos?

R: Savas akadēmiskās aktivitātes iespēju robežās esmu centies saistīt ar todienu, respektīvi mūsdienu, Latvijas meklēšanu, ar dziļāka ieskata gūšanu lietas būtībā, vienlaikus paveicot skatienu arī pagātnē. Konkrēti sāku nodoties rakstniecības administrēšanas pētīšanai vienā no padomju imperijas sastāvdaļām, t.i., Latvijā -- kā visuvarenās kompartijas direktīvas un kontrole ietekmēja latviešu literatūru un kultūru vispār. Ņemot vērā totalitārai valstij specifisku situāciju visās garīgās dzīves jomās pēckaŗa vismaz pirmajās divās dekādēs, estētiska vērtējoša pieeja tam, kas Latvijā parādījās drukā - ar pavisam nedaudziem izņēmumiem - būtu bijusi bezjēdzīga. Vienlaikus mani interesēja mūsu apzinīgāko un tajā pat laikā parasti talantīgāko kultūras darbinieku dažāda veida pretestības izpausmes, viņu runu un rakstu pustoņi, literāro darbu zemteksti, arī viņu tagad dažkārt kritizētās rīcības motīvi. Jau tad rūpīgām norišu sekotājam nevarēja bēt šaubu, ka pēc staļiniskā terora pilnīgās tumsas izbeigšanās izveidojās kaut kas līdzīgs nacionālai elitei, kas nespēja samierināties ar rakstniekiem paredzēto likteni, proti, kļūt par režīma ideoloģijai paklausīgiem kalpiem. Šī elite atradās nemitīgā konfrontācijas situācijā ar varas strukturās pārstāvošo birokrātisko un Kremlim pakļāvīgo nomenklaturu.

B: Kā spēji un kā izvēlējies uzsākt kontaktus, uzturēt kontaktus ar radošajiem darbiniekiem Latvijā? Vēlies ko teikt par kādām personībām tur? Vizmu Belševicu?

R: Galvenais kontakts, protams, bija (kā mēdza teikt vēsturnieks Uldis Ģērmanis) "raksti un serijas". Jau kopš 50. gadu beigām visādos veidos centos piekļūt Latvijas publikācijām. Kaut arī tā bija viena no pavisam nedaudzajām saitēm, kas vienoja svešumā dzīvojošu latvieti ar Latviju, atsevišķi ultrapatriotiskās stingrās stājas trimdinieki dažbrīd skatījās uz mani ar zināmām aizdomām - kaut kas nav kārtībā ar cilvēku, kas lasa Karogu un Literatūru un Mākslu, Padomju Jaunatni un Liesmu, un, ak vai, pat publikācijas krievu valodā. Kad 80. gados Rietummičiganas Universitātē vasaras semestrī lasīju par mūsu literatūru padomju varas laikā, kaut kādā anonīmā lapiņā tiku nodēvēts par padomju

propagandistu. Tajā pat laikā Dzimtenes Balsī un tās piedēkļizdevumos mani nokristīja labākajā gadījumā par CIPa, t.i., amerikāņu Centralās izlūkošanas pārvaldes (CIA), aģentu. Tas nu tā. Protams, koncentrējos arī uz Rietumu zinātnieku pētījumiem šajā jomā. Pa retam sarakstījos ar dažiem literātiem Latvijā, nosūtīju arī pa pavisam "nevainīgai" dzejas vai prozas grāmatai angļu valodā, bet, cik zinu, savu mērķi tās nekad nenasniedza. Latvijā izdotās grāmatas un periodiku varēja dabūt samērā viegli pa "oficialiem" ceļiem. 1973. gadā Kārlis Egle atsūtīja savu grāmatiņu Atmiņas ar jauku ierakstu. 70. gados uz manu darba vietu pienāca (ar krietnām laika atstarpēm) vairākas aploksnes ar kirilicā rakstītu fiktīvu sūtītāja vārdu no vienas vai otras Aizkaukaza republikas ar Māra Čaklā mazgrāmatiņām - Lapas balss, Zāļu diena, Dzer avotu, ceļinieki! Līdzīgā veidā laiku pa laikam pienāca dažāda cita rakstnieka darbi. Kas tās sūtīja, nezinu vēl šobaltdien. No Vardkesa Babajana ar ierakstu armeņu valodā pienāca viņa armeniski atdzejotie Vizmas Belševicas darbi grāmatiņā ar nosaukumu Zilā vasara. Lai viņam nerādītu grūtības, baidījos sūtīt pateicības vēstuli. Tie bija laiki, kad vismaz no Rīgas privatā tiešā sūtīšana tautietim trimdā varēja arī kaitēt sūtītāju veselībai. Man pašam iebraukšanai Latvijā toreiz vēl padomju valsts varas iestādes zaļo uguni pirmo reizi ieslēdza tikai 1990. gada otrajā pusē - līdz tam, kā man pavēstīja PSRS vēstniecībā Bonnā, biju persona non grata, atrados kaut kādā nevēlamu ļaužu sarakstā - laikam kā Radio Brīvā Eiropa darbinieks. Pirmais Latvijas rakstnieks, ar ko tikos personīgi, bija Māris Čaklais - 1988. gada augusta pašā sākumā Rietumberlīnes pirmreizīgās mākslas izstādes Lettische Avantgarde (Latviešu avangards) laikā. Kā veci paziņas, bez kaut kādām ceremonijām, uzrunājot viens otru uz tu, sākām sarunas. Drīz pēc tam, kad tiku aicināts uzņemt Radio Brīvā Eiropa Latviešu redakcijas vadīšanu Mīnchenē, 1990. gadā, lūdzu Māri kļūt par toreiz vēl Maskavas imperijas, bet īpaši tās sastāvdaļas Latvijas kulturas dzīves komentētāju - viņš iesāka ar Knuta Skujenieka dzejgrāmatiņas Sēkla sniegā un Silvijas Radzobes Brošura par manu naidu (par Aleksandru Čaku) apskatiem. Sekoja citi "gabali", viens par otru labāki, daļa no kuriem publicēti viņa grāmatā Imperijas pēdējās kapeikas (1997). Starp 1988. gadu, kad Latvijas cilvēki bez lielām grūtībām varēja sākt ceļot uz Rietumeiropu, līdz pat 1993. gadam, kad atgriezās akadēmiskā darbā Arizonā, bija reti brīži, kad mūsu Mīnchenes dzīvoklī neuzturētos tautieši no Latvijas, ne viens vien vairākkārt, visvairāk kulturas darbinieku - Viktors Lorencs, Pēteris Zirnītis ar savu Anitu, Uldis Bērziņš, Knuts Skujenieks, Vizma Belševica ar vīru Zigurdu Elsbergu, Jānis Elsbergs, Ingrīda Sokolova (ar savu ārstu un šoferi!), Arvīds Ulme, Diāna Stalidzāne, Inga Helmane, kas gāja bojā kugā Estonia avārijā, Jautrīte Putniņa, Ilze Urbāne, Vera Singajevska, Marina Janaus, Juris Dimīters, Džemma Skulme, akademiķi Ivars un Velta Tāles, Inese Zandere, Marta Lešinska, Egīls Zirnis, Odisejs Kostanda, Ingrīda Bandeniece, Mārīte Sīle, Anita un Viesturs Vecgrāvji, Māris Čaklais un vēl daudzi citi, kuņus šimbrīžam nevaru atcerēties. Tagad, aizbraucot uz Latviju, ar daudziem sakari ir palikuši vairāk vai mazāk cieši, ar citiem diemžēl pajukuši. Esmu biedrs Latvijas Rakstnieku savienībā, Latvijas P.E.N. organizācijā, arī Latvijas Zinātņu akadēmijā (ārzemju loceklis). Ar Vizmu Belševicu pirmoreiz tikos 1989. gada februārī Parīzē, kur viņa piedalījās kaut kādā kulturas darbinieču konferencē visas pasaules mērogā. Manu interviju ar Belševicu pārraidīja Radio Brīvā Eiropa kādos desmit turpinājumos un tajā pašā gadā tās sākums tika iespiests Stokholmā socialdemokratu mēnešrakstā Brīvība. Visā pilnībā intervija lasāma Latvija Šodien (1989/1990), Belševicas grāmatas Bille trimdas izdevumā, ko laida klajā Dr. Maijas Hinkles vadītais apgāds Mežābele, Itakā (Ithaca), un 2003. gadā iznākušajā Belševicas Rakstu 4. sējumā. Par Vizmu Belševicu un viņas darbiem esmu referējis un rakstījis arī angļiski, visplašāk World Literature Today, 1998. gada 2. numurā, un arī DLB: Twentieth Century Eastern European Writers (232. sējumā, 2001). Runājot par rakstniekiem, viņu darbiem un kulturu, vispār gribu izmantot gadījumu un likt Latvijas politiķiem pie sirds (tāpat kā pie izdevības centos pārliecināt

atsevišķus trimdas vadītājus), ka pienācis laiks izstrādāt realāku kulturas politiku - jāapjēdz, ka katra cilvēka labklājības pamatā ir nevis ekonomiska, bet garīga attīstība, kultūra, humanitāras vērtības. Piemēram, esam viens prāts, ka Latvijas Nacionalajai bibliotekai jābūt par vietu, kur tiktu uzglabāta visa tautas garīgā bagātība. Jau ilgi runājam un spriežam par jaunas un ļoti vajadzīgas LNB celtniecību, bet tikai 2003. gada sākumā Saeimā galīgajā lasījumā pieņēma LNB projekta īstenošanas likumu - bibliotēkas projekts īstenojams līdz 2008. gada 18. novembrim. Jāpalielina valsts atbalsts kulturai, kuŗa, kā par to ir pārliecinājušies lielākā daļa pasaules valstu, nevar sekmīgi attīstīties bez šāda pabalsta. Skrējiens uz ASV pusi šajā, tāpat kā citās jomās, šķiet, jāpiebremzē - tad jau labāk uz Stokholmu, Berlīni, Vīni vai Helsinkiem. Pat Lielbritānijā kultūras presi, piemēram, dotē valsts.

B: Vai un kā sadarbojies ar rakstnieku, mākslinieku aprindām trimdā?

R: Pirms došanās darbā uz Eiropu 1986. gadā bieži vien tikos ar daudzām trimdas radošām personībām, tāpat kā ar akadēmiski un politiski ievirzītiem ļaudīm - gan personīgi, gan dažādos saietos. Kopš atgriešanās no Eiropas 1993. gadā - retāk. Daļa labu draugu un pazīstamu jau aizgājuši pie tēviem. Visciešākais sakars tagad ir ar tiem, kas ir līdzstrādnieki Jaunajā Gaitā, un tādu nav mazums. Jau kopš dibināšanas 1973. gadā, esmu arī šimbrīžam ne pārāk aktīvās LaRAs, t.i., Latviešu Rakstnieku apvienības (trimdā) biedrs, arī Latviešu Fondā un ALAs.

B: Kā veicās ar darbu un interesēm pie Brīvās Eiropas raidījumiem?

R: Par Radio Brīvā Eiropa (un Radio Brīvība) varētu rakstīt veselus foliantus (un citi jau to ir darījuši). Varu droši apgalvot, ka tikai naivuļi un aplamnieki šaubīsies par raidītāju milzu nozīmi lielo pārmaiņu īstenošanā Austrumeiropā un Padomju Savienībā, t.i., padomju orbitas sairšanā, kā par to liecina vairāki pēdējo gadu laikā šim jautājumam veltīti nopietni pētījumi, kas iznākuši grāmatās, arī tāda kalibra vīru ka Vaclava Havela, Lecha Valensas, Lennarta Meri, Vitauta Landsberģa, Eduarda Ševardnadzes un vēl citu izteikumi. RBE ārstata darbinieks (segvārds Māris Rauda) ar uzdevumu komentēt Latvijas literāros procesus kļuvu jau latviešu raidījumu pirmajā nedēļā 1975. gadā. No 1986. gada, neilgi pēc Černobiļas katastrofas un pirms Šatakvas konferences Jūrmalā, līdz 1993. gadam pilnu laiku darbojos Bavārijas metropolē Minchenē, sākumā kā vecākais redaktors, bet kopš 1990. gada kā latviešu redakcijas vadītājs. Pastāvīgā darba vieta gan joprojām skaitījās Arizonas Valsts universitāte, kas mani bija, tā teikt, aizdevusi sakarā ar dramatiskajiem un vēsturiskajiem notikumiem Padomju Savienībā un Austrumeiropā. Bijām šo notikumu gandrīz vai pašā centrā, pašā nabā, kā mēdza rakstīt viduslaiku manuskriptos. Attiecībā uz minētajiem reģioniem, tajā laikā RBE-RB skaitījās vislielākais elektroniski apgādāto masu informācijas avotu centrs visā pasaulē. Darbs bija intensīvs. Mērkaķa ātrumā diena dzina dienu, darbs darbu. Jokingāms, ka "boļševika sišanā vārgulīšiem nav vietas". Absolutisma mūfī, kam rūpīgi bija jāslēpj patiesība, centāms izsist lūku, ielaist informācijas dzīvinošu gaisu. Tas, saprotamā kārtā, nebija pa prātam Maskavas ārējās un iekšējās imperijas pārvaldniekiem, ko viņi izrādīja ne tikai ar t.s. radiozāģiem, kas pārstāja zāģēt tikai 1988. gada novembra beigās, bet sākuma gados (pirms mana laika) palīgā ņemti tika arī draudī radiodarbiniekiem, sprāgstvielas un pat ne viena vien politiska slepkavība. 1954. gadā noslepkavots tika atrasts RB azerbaidžaņu redakcijas vadītājs Abo Fatalibejs. Ap to pašu laiku Izarā (Minchenes Daugavā) atrada baltkrievu redakcijas darbinieka Leonīda Karasa

līķi. 1959. gadā kāds Austrijā stacionēts Čehoslovākijas diplomats RBR-RE pagraba ēdnīcā vairākos sāls trauciņos sabēra atropinu - indīgu vielu, ko iegūst no driģenēm, velnāboliem u.c. augiem. Nekas liels nenotika, tikai vēdersāpes vairākiem darbiniekiem. Vai nu darītājs bija kļūdījis indes devas aprēķināšanā, vai arī viņam bija uzdots tikai mazliet pabaidīt. Viena no savdabīgākajām slepkavībām notika Londonā 1977. gada septembrī. Bulgaru redakcijas ārstāžnieks, rakstnieks Georgs Markovs, kuŗš pirms palikšanas Rietumos skaitījās Bulgārijas diktatora Teodora Živkova uzticības vīrs, šķērsojot Vaterlu (Waterloo) tiltu Londonā, pēkšņi sajuta ciskā asas sāpes, šķiet, no kāda svešinieka lietussarga pieskāriena. Drīz pēc tam viņš mira. Mediciniskās ekspertīzes konstatējums: miris no ricīna indes, kas ievadīta iegurnī ar metāla skrouts palīdzību (tātad iešauta ar speciālu šaujamo lietussarga izskatā). Aptuveni desmit dienas pirms tam mīklainos apstākļos mira bulgaru redakcijas līdzstrādnieks Vladimirs Kostovs. Minchenē, 1981. gada 21. februārī plkst. 21.46 spēcīga eksplozija pie čechoslovāku redakcijas logiem ievainoja četrus cilvēkus, vienu no tiem smagi. Dzejnieks Aleksandrs Galičs, kādu laiku "vispopulārākais cilvēks Krievijā", kuŗš lasīja savus dzejdarbus ģitāras pavadījumā, 1972. gadā par "pretpadomju darbību" tika izslēgts no Vissavienības Rakstnieku savienības, divus gadus vēlāk atstāja PSRS un kļuva par Radio Brīvība ārstāžnieku Parīzē, 1977. gadā mira mīklainā kārtā, it kā labojot savu magnetofonu. Mīklainu galu ņēma arī RB ārstāžnieks, rakstnieks Anatolijs Kuzņecovs, kuŗš kādas oficiālas vizītes laikā 1969. gadā Londonā "piesit pēdu" un pieprasa azīltiesības. Tieši tajā gadā sagādīšanās dēļ Rīgā iznāca viņa romāna Babij jar (1967) Hugo Rukšāna tulkojums latviešu valodā, ko cenzūras pārvalde Glavlit uz karstām pēdām pavēl izņemt no apgrozības. Vēlāk Rietumos tiek publicēts romāna necenzētais variants. Laikā, kad man bija tas "gods" vadīt RBE latviešu redakciju, Rīga, kur sakarā ar darbu kopā iznāca uzturēties aptuveni gadu, kļuva pirmā, toreiz vēl Padomju Savienības pilsēta, kur tika uzsākti priekšdarbi RBE biroja iekārtošanai - Elizabetes un Valdemāra ielas stūrī. Un drīz vien sākām raidīt tieši caur Rīgu uz parastajiem viņņiem, ne tikai īsajiem. Lai gan tajā laikā vēl nesmaržoja pēc Ingas Gailes apdziedātajam "bulciņām", iemīlējās pa otram lāgam Rīgā, kur ar maigu spilvenu mākoņiem / un baložiem dūkanēm nekauņām/ miglas strēles par daugavu sasien rītu un dienu (tā pati Inga Gaile). Rīgas biroja vadītājas vietu pieņēma Ingrīda Šmite, Atmosas laika aktiviste, izcila RBE darbiniece arī pēc manis, Ulda Gravas laikā, bet viņas ekspertīze, šķiet, apdraudēja nākamo redakcijas vadību, un viņa atstāja RBE. Manā laikā bija vislielākais līdzstrādnieku pulks - Minchenes redakcijā strādāja turpat ducis pastāvīgo darbinieku - desmit dzimuši Latvijā, viens Sibīrijā un viens - Savienoto Valstu štatā, Minesotā. Tiem pievienojās divi RBE-RB biroja Nujorkā. Tad vēl krietna grupa pastāvīgo brīvžurnālistu jeb ārstāžnieku (aptuveni no 30 līdz 40) - gan Ziemeļamerikas kontinentā, gan Rietumeiropas zemēs, gan Austrālijā, gan arī - kopš 1989. gada - Latvijā. Starp pēdējiem bija arī Latvijā daudz pazīstamu vārdu - dzejniece, redaktore Inese Zandere, dzejnieks biologs Egīls Zirnis, dzejnieks, esejists, Literatūras un Mākslas redaktors, jau minētais Māris Čaklais, dzejnieks, toreiz socialdemokrātu līderis Uldis Bērziņš, kinoscenarists Viktors Lorencs, AP deputāts Eduards Berklavs, toreiz Latvijas pārstāvniecības Maskavā preses atašējs Āris Jansons, cīnītāja par ekoloģiski tīru Latviju Skaidrīte Jansone u.c. Un Rietumos materialus gatavoja vēsturnieks un rakstnieks Uldis Ģērmanis, bijušais lēģernieks Viktors Kalniņš, latviešu žurnālistikas korifejs Vilis Skultāns, klausītāju ļoti iemīļotais Franks Gordons, latgaļu vēstures speciālists Tadeušs Puisāns, kam 1998. gada Latvijas Zinātņu akadēmija piešķīra Goda Doktora gradu, Austrālijas Latviešu redaktors Emīls Dēliņš, izcilie žurnālisti un kultūras norišu komentētāji Nujorkā - Dagmāra Vallena, Biruta Sūrmane, Viviana Brauna (Avena), Viktors Neimanis (toreiz viens no Universitātes redaktoriem), dzejniece un Jaunās Gaitas līdzredaktore Aina Kraujiete u.c. Mana Minchenes komanda bija Pāvils Brūvers, Ingrīda Cāzere, Valdis Labinskis, Ieva

Lešinska, Iveta Mediņa-Marksa, Ingrīda Meierovica, Līga Morusa, Viktors Strunskis, Egils Švarcs un Pēteris Zvagulis. Atmodas gados šad tad nebija viegli piebremzēt dabisko tieksmi iestarpināt pa kaņojošam, bet parasti neiedarbīgam aforismam, celt klausītāju priekšā "savu un vienīgo patiesību" - politikā, ekonomikā, reliģijā u.c. dzīves jomās. Citam darbiniekam bija vieglāk, citam ne tik viegli pakļauties virmojošām jūtām, nekļūt par upuri šādu vai tādu Latvijas politisko nogrupējumu savtīgam manipulācijām. Reiz sagatavota raidījuma ierakstā slepeni vēlā vakara stundā tika iestarpināts (bet laikā atklāts un izgriezts) šovinistiski kareivīgs, bet visai primitīvs, no Latvijas saņemts kāda nogrupējuma politisks uzsaukums. Zināju vainīgo, bet izlikos nezinām, nevienam neziņoju, pretējā gadījumā attiecīgā persona tūlīt zaudētu darbu. Kad vadīju latviešu redakciju, centos raidījumu degpunktā ievirzīt mūsu tautas pastāvēšanu, latvisko identitāti, latvieša pašapziņu, pašlepmumu. Gan jāpiebilst, ka visa tā veicināšanai diezgan bieži nācās, tā teikt, laist pār galvu RBE-RB vadošo, galvenokārt amerikāņu, menedžeru izstrādātās vadlīnijas, kuņas ne vienmēr raksturoja situācijas izpratne - maigi izsakoties. Zināmu laiku aizņēma cīņiņš ar nevajadzīgo birokratiju, kā teica Majakovskis, ar "pilsoņiem kancelejistiem".

B: Kā esi varējis dzīvot, sadzīvot, darboties trimdas apstākļos?

R: Vispirms jāsaka, ka Ziemeļamerikas kontinentā nekad neesmu juties kā mājās - ne fiziski, nedz arī garīgi. Viss manā uztverē ir bijis tikai pagaidu vai pagaidām. Tādēļ arī jānoskurinās, kad uz mani attiecina vārdu emigrants. Vismaz personīgi Amerika man joprojām ir un vienmēr paliks trimdas zeme. Mājas sajūta ir krietni lielāka Eiropā, jau tūdaļ izrāpjosies no lidmašīnas, un savādā kārtā pat Dienvideiropas zemēs. Man patīk Nobela Literatūras prēmijas laureata Česlava Miloša teiktais par savu dzimto Viļņu: Šī pilsēta man ir pastāvīgi bijusi dzīva - gan šodien, gan vakar, gan aizvakar. Un tā tas vienmēr būs. Tur neko nevar darīt. Tieši tāpat es jutos par savu dzimto Rīgu. Bet nevar arī nepievienoties Kalifornijā mītošā poļu, pareizāk sakot, visas pasaules mēroga intelektuāļa teiktajam, ka mājas viņam ir un tajā pat laikā arī nav Varšava, Parīze, Roma, Ņujorka, Berkleja. Tikai Varšava būtu jāaizvieto ar Rīgu. Iznācis tā, ka darba vietas ASV bijušas samērā tālu no latviešu "pagastiem". Tā nu, vismaz attiecībā uz trimdas sabiedrību, gribot negribot bija jāklūst par "saulaino savrupgājēju", bet tas nebūt nenozīmē, ka esmu bijis totali atrāvis no latviešu sabiedrības virpuļiem. 80. gados Rietummičiganas Universitātē Kalamazū (Kalamazoo) pilsētiņā divas vasaras lasīju latviešu literatūras kursus, vienu vasaru lasīju par mūsu rakstniecību Rietumkrasta vasaras vidusskolas Kurasa audzinātājiem, ne reizi vien esmu piedalījies ar referātiem latviešu trimdinieku saietos - ASV, Zviedrijā, Vācijā, Šveicē. Un daudzus vienkārši tāpat, bez "uzstāšanās", kas visnotaļ bija daudz patīkamāk. Savā laikā biju Arizonas Latviešu kopas līdzdibinātājs, izveidoju arī latviešu grāmatu pārrunu vakarus. Par dzīvi trimdas jeb "patvēruma zemē" Amerikā - tas varētu būt gaŗu gaŗais stāsts. Īsumā varu Tev noziņot, ka mani uzskati nekad nav tā īsti sakrituši ar trimdas tautiešu vairākuma viedokļiem. Nekad neesmu centies bruģēt ceļu uz bagātības kalngaliem, kā jau uz to norāda manis izvēlētā profesija. Nav arī nekad bijuši īpaši godkāri plāni. Ir gadījies sastapt daudzus (arī starp trimdiniekiem), kuŗus ASV "brīvā ekonomika" pārvērtusi par patēriņa vergiem un dzīšanās pēc dolara - par vājiem cilvēciņiem ar iedragātu nervu sistemu. Tajā pat laika jāatzīst, ka Amerikā ir patiešām ļoti, ļoti grūti nebūt ekonomikas vergam. Bieži vien bijis jādzird no amerikāņiem, īpaši egocentriskajiem, ar patriotismu un evaņģēlija mācību pārbarotiem "kristiešu" tiņiem, ka par visu "sasniegto", pat par faktu, ka esmu starp dzīvājiem, vārdos grūti ietveŗamu pateicību esmu, tā teikt, mūžu mūžos parādā Amerikai. Zināmu uzjautrinājumu man dara - protams, vairāk vai mazāk diplomatiski - pakaitināt šādus mietpilsoniskus ļautiņus, kas

sadzīvē parasti rīkojas nevis pēc Kalna sprediķa mācības, bet gan saskaņā ar biznesa pasaules likumu "suns ēd suni". Vispirms neizpratni, kas itin bieži pārvēršas sašutumā, viņos rada mans norādījums, ka nokļūšana Savienotajās Valstīs nekad nav bijis ne mans, nedz arī manu vecāku lolotais sapnis, ka tas vienkārši tā gadījās - tikpat labi tā varēja būt Venecuēla, Kanada vai Australija; ka varbūt vēl labāku, daudzpusīgāku izglītību būtu ieguvis, teiksim, Norveģijā, Šveicē, Vācijā vai Japānā; ka uzskatu sevi par Latvian, nevis American-Latvian un esmu lepns uz savu Latvijas pasi un pilsonību; ka Amerikā neviens man nekad neko no labas gribas nav pasniedzis uz paplātes - konkurences cīņa, kur arī tas nebūtu, vienmēr ir bijusi necilvēcīgi skaudra, asa un sveloša; ka darba devēji jeb "bosi" vienmēr ir centušies vilkt ādu pār acīm, t.i., rīkojušies atbilstoši principam, kas iesakņojies un guvis atzinību visā valstī, proti, vajag ņemt visu, ko vien spēj, un, ja izdodas, tad vēl mazdrusciņ. Un tā tālāk un tā joprojām. Vēl pieminēšu, ka esmu dienējis ASV bruņotajos spēkos Korejas kara laikā (kā algotnis, jo vēl nebiju ASV pilsonis), pēc tam piecus gadus aktīvajā rezervē un Aukstā kara laikā arī strādājis, tā teikt, valsts dienestā - Radio Brīvā Eiropa rindās. Domu izmaiņai punktu parasti pieliek manis citētais prezidenta Džona Kenedija jautājums: What have you done for your country? (Ko tu esi darījis savai valstij?). Kāds latviešu paziņa reiz stāstīja, ka, veļoties plīvojošā zvaigžņotajā karogā, viņam rodas tāds emocionāls pacēlums, ka tūdaļ uzmetoties zoss āda. Viens no maniem darbiniekiem Minchenē sava darba nodalījuma sienas bija aplīmējis ar ASV karodziņiem no vienas vietas. Ir arī dzirdēts par kādu vecāku trimdas dāmu, kas, pēc atgriešanās no Latvijas ceļojuma, metusies ceļos un skūpstījusi Amerikas zemi. Tie, protams ir atsevišķi anekdotiski gadījumi. Bet, kā jau Tu nojaut, Biruta, es nekādā ziņā neesmu viens no viņiem. Kādreiz manā darba istabā karājās no Minsteres Latviešu ģimnazijas audzēkņu žurnāla Snīpis patapinātais uzsaukums "Piebiedrojies MLG saimei!": Kļūt par vācieti, zviedru, angli, amerikāni, kanādieci - nav liela māksla. Tavs dzīves uzdevums ir saglabāt latvietību un sniegt to nākamām paaudzēm. Vēlies asimilēties? Tādā gadījumā Tava klātie nav vēlama. Ar Tevi mums nav nekā kopēja. Bet dzīvei patīk taisīt trikus. Vēl vienmēr darbs un mājoklis (pagaidām!) ir Arizona, jo, kā gudras galvas saka, cilvēks nav es, bet gan es un ārējie apstākļi. Jau pirmajā dienā Ņuorlinsā jeb Ņuorleanā nācās atklāt, ka ASV nav nekāda "apsolītā zeme". Laika gaitā palika arvien skaidrāks, ka etiķete "amerikāņu dzīvesveids" un lepošanās vienādviens ar "vislielāko brīvību pasaulē" ir tikai reklamspoža fasade. Palūkojoties aiz tās, atklājās sabiedriskās iekārtas bezmērīgas pretrunas. Lai gan ASV dziļi iesakņojusies teze, ka bagātība šeit aptver plašus iedzīvotāju slāņus, miljoniem cilvēku dzīvo tādā briesmīgā nabadzībā, kādu - vismaz Eiropas valstīs - vairs nevar sastapt. Jau pašā pirmajā Amerikas braucienā, no Luizianas (Louisiana) štata uz Misuri, neticēju savām acīm, vērodams sagrabējušas, sašķiebušas, ar jumta papi klātās dēļu būdiņas, nemaz nerunājot par šausmīgajiem, žurku apsēstajiem graustiņiem lielpilsētās, ar kuņģiem drīz vien nācās iepazīties. Protams, gadu gaitā situācija ir uzlabojusies, bet ne daudz. Joprojām apmēram 70 miljoni (no 273) nevar atļauties pienācīgu medicīnisko aprūpi (ieskaitot vecos ļaudis, kuņģi nevar atļauties nopirkt nepieciešamos medikamentus), joprojām katrs ceturtais vai piektais bērns iet gulēt ar pustukšu vai pat galīgi tukšu vēderu, vēl vienmēr trešdaļa iedzīvotāju spiesta samierināties ar dzīves līmeni, kas bieži vien daudz zemāks, nekā tas, ko valdība uzskata par nabadzības robežu. Tātad katrā ziņā jārunā par divām vai pat trim Amerikām - lielbagāto Ameriku, vidusšķiras Ameriku, kas gan arvien vairāk saraujas, un nabadzības un trūkumcietēju Ameriku. Pēdējo pārtikušākie "cienījamie pilsoņi" uzskata par "sabiedrības atkritumiem", izliekas to neredzam. Ja nu iznāk cauri braukšana tām pilsētās daļām, viņi tūdaļ piespiež pogu savā lepnajā "karietē", lai tumši ietonētais logs arī uziet līdz pašai augšai. Grausti viņiem nozīmē to pašu, ko baltie plankumi ģeografijas kartēs. Jāmin arī politisko darbinieku vairākuma bezcerīgi zemo morāli un lielo rūpniecības koncernu pastāvīgo gatavību uzpirkt šos darbiniekus. Kuriozs

ir tas, ka tajā pat laikā ne tikai valsts līderi, bet arī vairums amerikāņu, galvenokārt neinformētības un zemās politiskās kulturas dēļ, tic, ka viņu valsts ir vienīgā, kas spēj nodrošināt pasaules vadīšanu un tās ideālu realizēšanu, pēc kā ilgojoties visas pasaules tautas, nezinādami vai nevēlēdamies zināt, ka dažādu aptauju rezultāti, piemēram, Eiropā, liecina, ka krietni vairāk nekā trīs ceturtdaļas turienes iedzīvotāju uzskatā Amerika pārvērtusies par valsts karikatūru. Pašos pēdējos gados arī par visbīstamāko valsti pasaulē. Interesanti, ka amerikāņu kaņavīri, kas pēckaņa gados un vēlāk dienēja Eiropā, un viņu piederīgie bieži vien ar sajūsmu atceras Vācijā, Itālijā, Francijā pavadīto laiku kā visjaukāko savā mūžā. Kad 90. gadu vidū Radio Brīvā Eiropa-Radio Brīvība darbinieku skaits tika samazināts no apmēram 2 000 darbiniekiem uz 300, nebija nemaz pārsteigts, ka no vadošā personāla - galvenokārt amerikāņiem, lielam lielam vairumam par katru cenu centās palikt Eiropā, nevis atgriezties uz savu dzimteni.

B: Kā Tev gājis ar publicētajiem darbiem, arī kā dažādu izdevumu redaktoram?

R: Publicējis esmu samērā daudz, visvairāk par iezīmēm latviešu rakstniecībā, bet ne tikai. Radio laikā Minchenē bieži laidu ēterā gabalus, kam bija sakars ar nacionalitāšu jeb tautību jautājumu Padomju Savienībā. Daudzi no tekstiem tika ievietoti laikrakstos Latvija (vēlāk Brīvā Latvija), Brīvība un Laiks, bet literāri ievirzītie - trimdas žurnālos, to vidū Ceļa Zīmēs, Jaunajā Gaitā, Raiņa un Aspazijas Gadagrāmātā, Latvijā Šodien u.c. Esmu daudz publicējis profesionālos un literāros angļvalodīgos un vācvalodīgos izdevumos. Nodaļas ievietotas vairākās grāmatās, rakstu krājumos. Vacijā Institutum Balticum savā gadskārtējā izdevumā Acta Baltica publicēja četras monografijas, iespieda arī atsevišķi. 1978. gadā iznāca vairāk nekā 500 lappušu bieza grāmata par mūsu literātūru padomju varas gados - Latvian Literature Under the Soviets, 1940-1975. Nesen nejauši uzdūros kādam bez manas ziņas spāņu valodā pārtulkotam darbam, ko biju uzrakstījis kaut kad 70. gados. 80. gadu vidū Romualdas Misiunas aicināja stāties Baltic Forum redakcijas rindās. Šis latviešiem mazpazīstamais izdevums tika laists klajā ne tikai angļu, bet arī visās trijās baltiešu valodās un arī spāniski. No 1980. līdz 1991. gadam ņēmos ar gadskārtējo izdevumu Latvija Šodien, "atmaskodams" sevi kā redaktoru tikai pēdējos četros gados. Tāpat kā Zviedrijas Brīvība, atsevišķi šeit ievietotie materiāli bija no Latvijas izkļuvi slepeni. Mazā kabatas formata grāmatiņā mīkstos, brūnos, neuzkrītošos ietināmā papīra vākos 1981. gada iznāca Aleksandra Čaka Mūžības skartie ievēšanai Latvijā - ar manu vairāk nekā 30 lappušu gaļu apskatu par mūsu dzejnieku. Māris Čaklais zināja stāstīt, ka ilgu laiku to turējis uz sava darba galda Literatūras un Mākslas redakcijā.

B: Jaunā Gaita - izsakies par to, lūdzu!

R: "Oficiali" kļuva par jaungaitnieku 1958. gadā, kad jūlija/augusta numurā publicēju nelielu rakstiņu ar nosaukumu "Jaunā inteliģence nepadodas". 1965. gadā tiku uzaicināts redakcijas koleģijā. Daudzus gadus vadīju recenziju nodaļu. Redakcijā sabiju līdz 1989. gadam. 70. gadu vidū atsevišķi redaktori sāka baiļoties par pārāk klaju "norādīšanu uz zemtekstiem", īpaši dzejdarbos, JG lappusēs. Arī manu gadskārtējo kulturas dzīves pārskata rakstu dēļ stūža mājā it kā pratināti vairāki mūsu literāti. Bet jau pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas no atsevišķiem Latvijas rakstniekiem, piemēram, Vizmas Belševicas, dzirdēju, ka dažu aprindu bailes bijušas bez pamata. Sīkāka un biežāka pievēršanās viņu darbiem būtu nākusi tikai par labu. Kad 1997. gadā pēkšņi un priekšlaicīgi mira ilggadējais

(kopš 1960. gada) JG redaktors Laimonis Zandbergs, pēc lielas "laušanās" tiku pierunāts sēsties žurnala galvenā stūrmaņa krēslā. Darba ir vairāk kā domāju, liku likām. Ja būtu to zinājis. Manā uzskatā viens no žurnala galvenajiem uzdevumiem, uz ko jau esmu norādījis kādā citā intervijā, ir stimulēt latviešu intelektuālo dzīvi, uzturēt garīgo možumu, un ne tikai trimdā, kas nu jau daudz uzskatā dēvējama par diasporu. Protams, Ārlatvijā tam pievienojas latvietības saglabāšana, kas galvenokārt saistīta ar valodu, vēsturiskajām saknēm, izglītību, kulturu (ko daudzi trimdas vadītāji ne vienmēr izprata). Bet jāuzsver, ka JG nav tipisks emigrantu žurnāls, jo vienmēr ir jutuši un joprojām jūt pret Latviju daudz vairāk nekā tikai sentimentu. Latvija Jaunajai Gaitai vienmēr ir bijusi un vēl vienmēr ir vajadzīga un, kā liecina ne viens vien lasītājs Latvijā, arī Latvijai ir vajadzīga JG. Cenšamies veidot JG tā, lai neviens uz to nevarētu attiecināt Aspazijas dzejrindas: dus mierā senie centieni/kā baroti klēpja suņi. Mūsu nerakstītais sauklis ir Spīdolas brīdinājums Lāčplēsim: No miera bīsties! To īstenot, protams, nav viegli. Kādreiz milzīgi vitalā trimdas rakstniecība ir gājusi strauji uz leju - visvairāk neizbēgamo demografisko pārmaiņu dēļ. Arī pati Jauna Gaita vairs nav no jaunajām - 2004. gada ieejam 49. gadskārtā, kas jebkuram šāda veida latviešu žurnālam ir liels vecums, ko pušu sit, cik zinu, tikai viens - Latvijā iznākošais mēnešraksts Karogs. Tomēr jau no pašiem pirmajiem gadagājumiem, kas vēl bija stipri amatieriski gan satura, gan arī apdares ziņā, līdz pat kārtējiem numuriem, JG gandrīz vienmēr ir raksturojis jaunības maksimalisms. Ar gandarījumu jākonstatē, ka no tās joprojām neatvirto putekļu elpa. Pēc vecu vecā paraduma (jau kopš Mājas Viesa laikiem) cenšamies savīt daiļrakstniecību ar sabiedriski politiskām problemām, iespēju robežās paplašinot un padziļinot kultūras jautājumu un sabiedriskās dzīves atspoguļojumu, mēģinot atrast un izcelt būtisko un akcentējot humanas idejas un demokratiskus principus. Un nebaidoties, ka JG lappusēs ievietotie materiāli varētu izraisīt diametrāli pretējas emocijas. Gribas atcerēties tos laikus, kad JG (kopā ar dažiem citiem trimdas izdevumiem) tramdīja gan okupētās Latvijas oficiālos kritiķus, kuŗi centās visu apgaismot ļoti pareizi ar ļeņiniskās domas starmeti, gan arī atsevišķas ļoti skaļas personas trimdā, kuŗu ieskatā Lāčplēsis drīkst soļot tikai un vienīgi pa viņu izraudzītu taku. Lasošā jeb apgaismotākā tautiešu daļa ārpus Latvijas, cerams, arī visi ausekļieši, Jauno Gaitu pazīst, kaut arī ir tādi diasporā mītoši ļaudis, kas sevi dēvē par "trimdas intelektuāļiem", bet mūsu kultūrai un brīvībai domai veltītais žurnāls viņiem vienaldzīgs. Šajā sakarībā interesi varētu izraisīt daži Latvijas literātūras, teatŗa un mākslas zinātnieku un pētnieku ārpus Latvijas mazāk pazīstami vērtējumi. Daži piemēri. Filoloģijas zinātni doktors Arno Jundze vienā no lielākajiem Latvijas dienas laikrakstiem pirms gada, pusotra rakstīja šādus vārdus: Jaunā Gaita ir Jaunā Gaita. Ja tās nebūtu - pasaule neapgāztos, bet latviešu kultūra gan kļūtu par galvas tiesu nabadzīgāka. Līdzīgi izsakās kritiķe un redaktore Aija Lāce: Gluži brīnumainā kārtā Jaunā Gaita kā vienmēr neatkārtā, bet būtiski papildina mūsu redzējumu literātūras un dzīves pasaulē. Nepavisam netiecoties glaimot, jāsaka, nav bijis tukšu vai garlaicīgu šī žurnāla numuru, nav bijis 'es to jau līdz apnikumam zinu' sajūtas. Gluži otrādi. Tiem, kuŗi lasa mūspuses kultūras publikācijas, pavisam obligātā kārtā būtu jāiepazīstas ar šo kultūras uzziņas materiālu(..) Mūžīgi stabila nopietnajā attieksmē pret kultūras izplatīšanas misiju un mūžam jauna savā nenogurstošajā darbā(..) Jaunā Gaita iekārojusi savu absolūti nepieciešamo vietu latviskās apziņas noapaļošanā, būdama ne vien saite, kas sasienu tautiešu abas daļas, bet arī otra - nepieciešama un trūkstosa - puse tās veidošanā. Žurnālists, stāstu un īsromanu autors Egīls Venters saka šādus vārdus: JG ir izdevums, ko vienmēr izlasu, jo tam piemīt ne-provincialisms un pasaules garša, kas pietrūkst šejienes analogiem. Un rakstnieks Valdemārs Ancītis savā visai izplatītajā Senču kalendārā pauž vēlēšanos, kaut JG būtu dabūjama visos preses kioskos Latvijā - tad mums būs, kas vajadzīgs - divi literāri žurnāli, kuŗi varētu pat konkurēt. JG saimniecības daļas vadītāja Ingrīda Bulmane 90. gadu otrā pusē bija izkārtojusi, ka JG varēja iegādāties Rozes

grāmatnīcā, Rīgā. Bet, ziemā, 2002. gada beigās Latvijas no padomju laika iemantotie birokratiskie iestādījumi pēkšņi iesāka likt šķēršļus JG izplatīšanai ar kiosku vai grāmatu veikalu starpniecību, neraugoties uz to, ka mūsu kulturai veltītais žurnāls ir bezpeļņas izdevums - neviens no redaktoriem nesāņem ne santīma, un ka Latvijā tas tika pārdots stipri zem pašizmaksas.